

JEDAN POLJOPRIVREDNI POSJED NA OTOKU KORČULI U XVI STOLJEĆU

AMBROZ KAPOR

Poljoprivredni posjedi kao objekti ulaganja kapitala i izvora prihoda imali su na određenom zemljišnom području u toku historijskog zbiivanja posebne oblike i sastav.

Ti oblici i taj sastav bili su uvijek rezultanta političke pripadnosti jednog područja, a posebno nivoa društvene i ekonomske strukture.

U arhivu obitelji Kapor u Korčuli nalazi se inventar nekretnina, tj. kuća i poljoprivrednog i šumskog zemljišta prepozita Ljudevita Žilkovića, člana plemićke obitelji korčulanske, iz 1546. god.¹ i smatram da bi bilo interesantno pokušati da se prikaže kako je jedan takav posjed izgledao u uvjetima otočne Dalmacije XVI stoljeća.

Inventar je napisao 1546. god. lično Ljudevit Žilković i skupa s popisom njegovih knjiga čini jedinstvenu cjelinu.²

Napisan je na listovima papira formata 28,5×21,5, i to na 5 stranica.

Sadržava najprije popis njegovih kuća u gradu Korčuli, a potom popis njegovih kuća i poljoprivrednog i šumskog zemljišta po svim selima otoka Korčule.

Svaka kuća, odnosno svaka zemljišna čestica, predstavlja posebnu stavku inventara i sadržava naziv kuće, odnosno zemljišne čestice, njenu površinu, zemljišnu kategoriju i granice svake čestice posebno sa sve četiri strane svijeta.

Dokumenat je pisan na talijanskom jeziku, dijalektom kojim je vjerojatno onda u Dalmaciji govorila određena klasa stanovnika. Toponomastički nazivi pojedinih čestica zemljišnih kategorija, a isto tako i vlasnika susjednih čestica, ukoliko su hrvatskog porijekla, pisani su u izvornom obliku, grafijom koja omogućuje tačno izgovaranje, što sve znači da je Žilković svoje imanje dobro poznao, a isto tako da je raspolagao s osnovnim poljoprivrednim znanjem, pa da stoga u tačnost i upotrebljivost inventara ne treba sumnjati.

¹ »1546 adj X febraro principiato in Curzola per me prete Lodovigo Zilchovic quondam messer Zuane — Inventario deli miei beni stabili in sula (!) isola de Curzola . . .«

² Ambroz Kapor: — *Rebensansna biblioteka Žilković u Korčuli*, u rukopisu još neobjavljeno.

Ako se iz popisa ispuste za predmet razmatranja nepotrebne oznake granica svake čestice zgrada i zemljišta, onda se o mjestu, nazivu i površinama čestica, kao i o zemljišnim kategorijama pojedinih čestica, dobiju slijedeći sažeti podaci.

Pregled

kuća Ljudevita Žilkovića u gradu Korčuli i po mjestima otoka Korčule u prvoj polovini XVI stoljeća

Korčula:	Nova kuća ³ s četiri sulara, cisternom i magazinom; trećina jedne kuće; velika kuća s tri sulara ⁴ ; nova kuća s tri sulara, cisternom i konobom ⁵ (podrumom); stara kućica s dva sulara, magazinom i konobom; magazin (mali); kućište (otkriveno); građevinska čestica; stara kuća s jednim sularom i konobom; 2/3 građevinske čestice.
Lumbarda:	Kuća s cisternom, perivojem (<i>czardino</i>) i vrtovima u drveću (<i>arborado</i>).
Čara:	Kućište u Supetru s malo vrta i dvorištem; zidana kuća, pokrivena crijepom; jedno kućište s dvorištem i vrtom.
Zavalatica:	Kuća sa sularom, pokrivena crijepom; kućište
Blato :	Dvije kuće s vrtovima; nova kuća; stara kuća s dvorištem i vrtovima; kućište.

³ Osnovnu dimenziju jedne stare kuće u gradu Korčuli predstavlja dimenzija sobe koja redovno iznosi oko 4 m × 4 m. Spajanjem nekoliko takvih graničnih kuća udovoljavalo se potrebama bogatijih vlasnika.

⁴ *Sular* — zaravanak pred ulazom u kuću na visokom prizemlju ili katu, do koji vode stepenice, veoma čest u dalmatinskoj arhitekturi.

⁵ *Konoba* — prizemna prostorija kuće, služi najobičnije kao podrum za vino, ali i kao spremište za ulje i druge poljoprivredne proizvode i poljoprivredni alat.

Pregled

zemljišta poljoprivrednog posjeda Ljudevita Žilkovića na otoku Korčuli
u prvoj polovini XVI stoljeća

POLJOPRIVREDNA ZEMLJIŠTA					
L o k a l i t e t i	Gonjaj ⁶	Četvrt	Poplat	Zemljišna kategorija	Opaska
1	2	3	4	5	6
I Zemljišta u Lumbardi					
1. Sanjac rat	3	—	—	vinograd	
2. Vrtine	4	—	—	oranica	
3. Mirje	5	—	—	oranica	
4. „	1	—	—	vinograd	
5. Bus	1	2	—	oranica	
6. „	2	—	—	vinogaad	
7. Ispod kuće Slanušić	2	—	—	voćnjak	šipci i šljive
8. Polje	1	—	—	oranica	
9. „	—	1	—	oranica	
10. „	—	—	18	krčevina	
11. Prema Podstrani	—	2	—	vinograd	
12. Podstrana	2	—	—	krčevina	
13. Ispod kuće Pomenić	1	2	—		
14. Mala glavica	—	2	—	bišće	
15. Perlina	—	3	—	oranica	
16. Tatinje	?	—	—	vrt	
17. „	4	—	—	vinograd	
18. „	1	2	—	krčevina	
19. Cernac rat	4	—	—	vinograd	
20. Cernac prema Bilinju žalu	—	3	—	vinograd	
21. Pišjan	2	2	—	voćnjak	vrsta voćke ?
Svega selo Lumbarda	37	19	18		
II Zemljište u Donjem Blatu i Zagradac					
22. Zagradac	5	2	—	voćnjak	smokve i oskоруše
23. Podzagradac	5	—	—	vinograd	
Svega Donje Blato i Zagradac	10	2			

⁶ *Gonjaj* je mjera za površinu koja navodno na otoku Korčuli postoji još od prije naše ere. Dijeli se na četiri *četvrti* (*kvarte*) ili 144 *poplata*, prema čemu jedna četvrt ima 36 *poplata*. Izraženo u decimalnom sistemu smatra se da jedan gonjaj odgovara površini od 913, a po drugima 929 ili 933 m². Razlike vjerojatno potiču od prevođenja veličine poplata, koji je identičan jednom kvadratnom sežnju, dok bi jedan sežanj trebalo da odgovara dužini od 2,54 m u obračunu površine od 929 m².

1	2	3	4	5	6
III Vrtovi u Borku —					
Grad Korčula					
24. Škver	?	—	—	vrt	
25. Pod Sv. Blažem	?	—	—	voćnjak	bajami i šipak
Svega Korčula	?	—	—		
IV Zemljišta u Čari					
26. Mindel	14	—	—	vinograd	
27. Nadmindel	2	2	—	oranica	
28. Podralje — Pod sić	2	1	15	oranica	
29. Sić	9	—	—	oranica	
30. Privori	4	—	—	vinograd	
31. Pod crkvice	2	—	—	oranica	
32. Gira	6	—	—	ledina	
33. Mali privori	2	2	—	ledina	
34. Ispod Supetra	?	—	—	voćnjak	bajami
35. U selu	?	—	—		
Svega u selu Čari	42	1	15		
V Zemljišta u Smokvici					
36. Dračevica	8	—	—	vinograd	
37. Beršjan	1	2	—	vinograd	
38. Beršjan prema Mrzelju	1	—	—	krčevina	
39. Kruševo	1	2	—	ledina	
Svega selo Smokvica	12	—	—		
VI Zemljišta u Prapatni					
40. zemljište	9	—	—	vinograd	
41. „	1	—	—	vinograd	
42. „	2	2	—	ledina	
43. „	2	—	—	ledina	
44. Polje	1	1	—	vinograd	
45. „	1	1	—	ledina	
46. „	—	2	—	vinograd	
47. Stiniva glavica	?	—	—	ledina	
Svega Prapatna	19	2	—		

1	2	3	4	5	6
VII Zemljišta u Blatu					
49. Rogač u Velikoj Krtinji	20	—	—	vinograd	
50. Rogač	2	—	—	vinograd	
51. Ispod Kolmića	2	—	—	vinograd	
52. Velo polje pod Kolmić	4	—	—	ledina	
53. Velo polje pod crkvu sv. Marije	1	2	—	ledina	
54. U Blatu	?	—	—	vt	
55. „	?	—	—	vt	
56. „	?	—	—	vt	
57. Mišnjak	?	—	—	voćnjak	rogači i masline
Svega u Blatu	29	2	—		
VIII Tereni u području Blata					
58. Sitnica	?			tereni	
59. Vala Bristva	?			„	
60. Šakanrat	?			„	
61. „	?			„	
62. Dolci	?			„	
63. Salukoranac	?			„	
64. Bobovišća	?			„	Vela Luka
65. Velo polje	?			„	
66. „	?			„	
67. „	?			„	
Svega u području Blata	?	—	—		
IX Tereni u području Čare					
68. Dragaševa njiva	?			tereni	
69. Grabanac	?			„	
Svega u području Čare	?	—	—		
X Tereni u području Žrnova i Pupnata					
70. Luka	?			tereni	
71. Kupinovac	?			„	
72. „	?			„	
73. Duboki dol	?			„	
74. Sintića lokva	?			„	
75. Pervanj dol	?			„	
76. Vulašin dolac	?			„	
77. Lokva	?			„	
Svega u području Žrnova i Pupnata	?	—	—		

Rekapitulacija

broja čestica i površina poljoprivrednih zemljišta i terena

	Poljoprivredna zemljišta				Tereni		Opaska
	Broj čestica	gonjaj	četvrt	poplat	Broj čestica	gonjaji	
I Lumbarda	21	37	3	18	—	—	
II Donje Blato i Zagradac	21	10	2	—	—	—	
III Korčula	2	?	?	?	—	—	
IV Čara	10	42	1	15	2	?	
V Smokvica	4	12	—	—	—	—	
VI Prapatna	9	18	2	—	—	—	
VII-IX Blato	9	29	2	—	10	?	
X Žrnovo i Pupnat	—	—	—	—	8	?	
Svega na otoku Korčuli	57	150	2	33	20	?	

Rekapitulacija
zemljišta i površina po poljoprivrednim kategorijama *

Red. br.	Mjesto	Vinogradi	Voćnjaci	Oranice	Ledine	Vrtovi	Maslinjaci	Bišće	Tribidrago	Krčevine	Svega (poljoprivredno zemljište)	Σume	Tereni	Opaska
I	Lumbarda	15,1,-	4,2,-	12,2,-	—	?	—	-2,-	1,2,-	3,2,18	37,3,18	—	?	
II	Donje Blato i Zagradac	5,-,-	5,2,-	—	—	—	—	—	—	—	10,2,-	—	?	
III	Korčula	—	?	—	—	?	—	—	—	—	?	—	?	
IV	Čara	18,-,-	?	15,3,15	8,2,-	?	—	—	—	—	42,1,15	—	?	
V	Smokvica	9,2,-	—	—	1,2,-	—	—	—	—	1,-,-	12,-,-	—	?	
VI	Prapatna	12,3,-	—	—	5,3,-	—	—	—	—	—	18,2,-	—	?	
VII	Blato	24,-,-	?	—	5,2,-	?	—	—	—	—	29,2,-	—	?	
VIII	Žrnovo i Pupnat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	?	—	?	
	Svega ⁷	84,2,-	10,-,-	28,1,15	21,1,-	?	?	-2,-	1,2,-	4,7,18	150,2,18	—	?	
	%	56,-	6.6	18.8	14.2	?	?	0.5	1,-	3,-	100	100	100	

* Prva cifra označuje: gonjaje, druga: četvrti, a treća: poplate.

⁷ Lumbarda, Žrnovo, Pupnat, Čara, Smokvica i Blato — su sela na otoku Korčuli koja se spominju u ovom radu. Zavalatica je malo morsko pristanište sela Čare na južnoj obali otoka Korčule.

Donje Blato i Zagradac — poljoprivredna područja sela Lumbarde; Borak — gradska četvrt grada Korčule; Prapatna — poljoprivredno područje sela Smokvice.

Lokacija posjeda. Lokacija jednog posjeda zavisna je od površine raspoloživog privrednog zemljišta, kvaliteta ovog zemljišta, odnosno podesnosti za uzgajanje pojedinih poljoprivrednih kultura kao i od komunikacija, tj. od veće ili manje udaljenosti od saobraćajnih putova ili ekonomskih centara.

Posjed Ljudevita Žilkovića prostire se u svim selima i važnijim poljoprivrednim centrima otoka Korčule. On je rastrkan i rastavljen na 57 obradivih i 20 neobradivih površina, s tim što se može govoriti o jačoj koncentraciji jedino u onim selima i mjestima gdje obradivog poljoprivrednog zemljišta ima dosta (Blato, Smokvica, Prapatna i Čara), odnosno tamo gdje je to zemljište podesnije za kvalitativnu proizvodnju nekih poljoprivrednih kultura (Lumbarda) u odnosu na druga mjesta.

Isto tako vidimo da je koncentracija veća blizu najvećeg ekonomskog centra, tj. grada Korčule (Lumbarda), a da u udaljenijim mjestima od ovog centra postoji u Čari, Prapatni, Smokvici i Blatu zahvaljujući blizini izlaznih punktova na morskoj obali, gdje je za potrebe ovog posjeda izgrađeno jedno skladište u luci Zavalatica. To je zato što za prenos poljoprivrednih proizvoda tada nije postojala kolna cesta koja bi omogućavala njihov lak prenos iz pojedinih mjesta do ekonomskog centra, tj. grada Korčule.

Poljoprivrednih površina ovaj posjed nema u selima Pupnatu i Žrnovu, koja oskudijevaju u većim poljoprivrednim površinama, posebno dobrog kvaliteta, i gdje se posjed ograničio na same »terene«, koji bi trebalo da predstavljaju šumsko ili neobrađeno — neiskorišteno zemljište.

Zemljišne površine. Zemljišne površine u inventaru zemljišnog posjeda Ljudevita Žilkovića imaju u preko 90% slučajeva nazive hrvatskog porijekla. Interesantno je da su ti nazivi u najvećem broju slučajeva do danas u izvornom obliku sačuvani.

Granice poljoprivrednih zemljišnih površina i terena u inventaru su uvijek detaljno opisane (osim u dva slučaja, gdje je za oznaku granice ostavljen prazan prostor, vjerojatno kao momentalno nepoznat).

Površine poljoprivrednih zemljišta označene su u »gonjajima« u cijelim ili zaokruženim iznosima, samo u malom broju slučajeva upotrijebljeni su dijelovi gonjaja, tj. »četvrti«, a samo u dva slučaja »poplati«, za detaljnu površinsku oznaku parcele. Samo u jednom slučaju (u selu Lumbardi) su strane jedne čestice zemljišta označene dužinskom mjerom — »noga — (paso)«.

Slučajevi neoznačavanja površine kod poljoprivrednog zemljišta vrlo su rijetki i odnose se uglavnom na vrtove kada čine sastavni dio kuća za stanovanje.

U pravilu, međutim, nisu označene površine »terena« koji bi trebalo da predstavljaju neiskorišteno poljoprivredno ili šumsko zemljište posjeda.

Pretvoreno u današnje decimalne mjere, na bazi gonjaj = 929 m², poljoprivredno zemljište posjeda Žilković predstavlja površinu od 14 ha, u čemu nisu uračunate, odnosno procijenjene i dodane nepoznate, ali sigurno manje površine »vrtova i voćnjaka«. Nepoznate, a sigurno

znatne (tj. veće od poljoprivrednih), površine »terena«, tj. poljoprivredno neiskorištenog ili šumskog zemljišta, tretirane su odvojeno od poljoprivrednih površina.

U odnosu na veličine poljoprivrednih posjeda kakve su postojale još pred prvi svjetski rat na otoku Korčuli posjed Ljudevita Žilkovića trebalo bi ubrajati u srednje ili manje zemljišne posjede.

Inventar nije tako tačan i dosljedan u označavanju poljoprivrednih kategorija kao što je to za površine i granice posjeda.

Tako 14 čestica poljoprivrednog zemljišta u površini od 47 gonjaja i tri četvrti (šest čestica s ukupnom površinom od 12 gonjaja i dvije četvrti u Lumbardi, četiri s površinom od 15 gonjaja i tri četvrti u Čari, dvije s površinom od 9 gonjaja i dvije četvrti u Smokvici i dvije s površinom od 10 gonjaja u Prapratni) nemaju nikakvu oznaku poljoprivredne kategorije zemljišta. U konkretnim slučajevima pripadnost poljoprivrednoj kategoriji određena je za Lumbardu i Čaru tako što su ta zemljišta uvrštena u oranice, u pretpostavci da bi svaka druga kategorija bila posebno označena, a za Smokvicu i Prapratnu se iz naslova zaglavljaja i po smislu vidi da se radi o vinogradima, zbog čega su ova zemljišta u tim mjestima uvrštena u vinograde.

Zemljišne kategorije. Današnji izrazito vinogradarski karakter dalmatinske otočne poljoprivrede formirao se u toku druge polovine prošlog stoljeća, kada je nakon propasti evropskih vinograda od filokse nastupila konjunktura za vinarstvo, odnosno vinogradarstvo.

Prije toga, a naročito u toku mletačkog perioda vladavine, u dalmatinskoj otočnoj poljoprivredi osim o proizvodnji vina, vodilo se računa naročito o stočarstvu, maslinarstvu, a posebno o proizvodnji žitarica, jer je uprkos uvozu tih artikala, koji je bio skup i skopčan s teškoćama, dobar dio potrebnih žitarica i masnoća (ulje) imala da osigura lokalna privreda.

Koliki je bio u to vrijeme, u takvim uvjetima za poljoprivrednu proizvodnju, odnos pojedinih poljoprivrednih kategorija zemljišta na otoku Korčuli, nije poznato.

Odmah sada potrebno je naglasiti da se ne može postaviti tvrdnja da je međusobni odnos poljoprivrednih kategorija zemljišta bio u XVI stoljeću u prosjeku baš onakav kakav izlazi iz pregleda »Rekapitulacija zemljišnih površina po zemljišnim kategorijama« iz prvog poglavlja ovog rada.

Posjed prepozita Žilkovića mora se prvenstveno tretirati kao posjed u kojemu je pri formiranju i kupovini zemljišta sigurno davana prednost onim poljoprivrednim kategorijama koje su onda ostvarivale najveće koristi, pri čemu se sigurno nije posebno vodilo računa o poljoprivrednim principima formiranja jednog imanja.

Međutim, odnos tih poljoprivrednih kategorija ovog posjeda, iako se u načelu mora dozvoliti mogućnost odstupanja od tadanje prosječne stvarnosti, ne može mijenjati opću sliku nivoa poljoprivrednih mogućnosti i ekonomskih odnosa XVI stoljeća otočne Dalmacije, jer je taj posjed u toj sredini stvoren i u tim uvjetima formiran.

Potrebno je stoga prikazano stanje posjeda analizirati po poljoprivrednim kategorijama i što je moguće tačnije odrediti njegove vrijednosti i karakteristike kako bi se dobila što vjernija slika poljoprivredne proizvodnje otočne Dalmacije u prvoj polovini XVI st. i na osnovu toga povukli odgovarajući zaključci.

a) *Vinogradi*. Pregled »Rekapitulacija zemljišta i površina po poljoprivrednim kategorijama« iz prvog poglavlja pokazuje da je površina pod vinogradima iznosila 56% od ukupnih poljoprivrednih površina ovog posjeda.

Udio vinogradarstva prema tome je visok. Međutim, za razmatranje tog udjela, kao i za razmatranje udjela nekih drugih poljoprivrednih kategorija, potrebno je prethodno razmotriti kakav je sistem osnivanja vinograda, odnosno sistem poljoprivredne proizvodnje i obrade vinograda onda postojao. Podataka o tome nema. Međutim, ako ćemo stanje u poljoprivrednoj proizvodnji otočne Dalmacije XVI stoljeća uzimati da je bilo isto ili slično kao i pri koncu mletačke vladavine u Dalmaciji (jer nema razloga obratnoj tvrdnji), onda treba imati na umu da se vinova loza nije uzgajala kao čista kultura, nego da je po pravilu, bilo na ravničarskim položajima ili na iskrčenim površinama brda, postojala u zajednici s maslinom ili domaćim voćkama (smokva, oskoruša itd.), koje su kao međukultura bile posađene na većim razmacima odnosno zauzimale su samo jedan dio tih zemljišnih površina.

Treba voditi računa o tome da su današnje čiste kulture vinove loze rezultat konjunktura vinogradarstva iz druge polovine prošlog stoljeća i rezultat obnove vinograda poslije napadaja filoksere u ovom stoljeću, kad su masline po pravilu krčene.

Kako je trajanje maslinova stabla dugovječno (stoljetno), to se stanje na kraju mletačke vladavine što se tiče postojanja maslina na svim zemljištima i položajima otoka Korčule može smatrati istovjetno onom iz XVI stoljeća.

Splet granja i lišća masline toliko je gust, a iskorištavanje zemljišta od masline toliko intenzivno da vinova loza ispod nje ne može uspijevati, pa prema tome faktično udio vinove loze, odnosno vinograda kao zemljišne kategorije iz prednjeg pregleda treba smanjiti u korist masline — maslinarstva (prema slučajevima koji se na terenu još mogu sresti) približno za jednu trećinu. Prema tome bi udio vinograda iznosio de facto samo oko 56,5 gonjaja, odnosno oko 37,5% poljoprivredne površine posjeda.

b) *Voćnjaci*. Položaj voćnjaka bio je sigurno u najvećem broju slučajeva isti kao i maslina. Za to ima potvrda i u samom inventaru — voćnjak Zagradac — prema kojem treba zaključiti da je to zapravo vinograd prošaran voćkama.

Kako slični slučajevi postoje i s voćnjacima koji se spominju u Korčuli, Čari i Blatu, čije površine nisu označene, to iz popisa poznate površine voćnjaka nisu smanjivane u korist vinograda, već je za voćnjake zadržan udio od 6,6% od ukupne poljoprivredne površine posjeda kao razumljiv i realan.

c) *Oranice*. Oranice se nigdje ne spominju kao posebna poljoprivredna kategorija zemljišta.

Kako su i one kao i sva ostala zemljišta bile prošarane maslinovim stablima, to i od njihove površine treba odbiti približno jednu trećinu, odnosno 9,4 gonjaja u korist maslinika, tako da njihov stvarni udio iznosi samo oko 12,5% od ukupnih poljoprivrednih površina posjeda.

d) *Ledine*. Naziv »ledina« u inventaru uvijek je tačno označen. Nije međutim poznato što se pod tim nazivom krije, tj. da li površina za uzgoj žitarica i sočivica, kako se ponekad na otocima naziva ili nezasišana, u većini slučajeva neobrađena površina oranica ili napuštenih vinograda, na kojoj rastu masline. I od površine »ledina« treba odbiti oko jednu trećinu na račun masline, tako da stvarni udio ove poljoprivredne kategorije zemljišta iznosi oko 14 gonjaja, odnosno oko 9,5% ukupnog poljoprivrednog zemljišta posjeda.

Međutim, ako stvarne površine oranica i ledina zbrojimo i smatramo ih kao podesne za sjetvu žitarica, onda bi na površine koje su se upotrebljavale za uzgoj žitarica otpalo ukupno oko 22% od ukupnih poljoprivrednih površina posjeda.

e) *Vrtovi*. Vrtovi se spominju određeno, ali uvijek samo u blizini kuća za stanovanje u Lombardi, Čari i Blatu, i to, kako je na početku kazano, bez oznake površine.

U uvjetima povremenog stanovanja u ovim kućama na selu vrtovi nisu ni bili toliko važni, i sigurno je da su predstavljali samo mali postotak od ukupnog poljoprivrednog zemljišta posjeda.

f) *Maslinici*. Maslinici se u inventaru samo u jednom slučaju spominju kao posebna zemljišna kategorija (Blato).

Ne može se i ne smije se iz toga zaključiti da maslina na posjedu nije bilo, jer ih je, kako je naprijed kazano, onda bilo na svakom mjestu i položaju otoka, nego se iz toga može jedino zaključiti da maslina na zemljišnim površinama nije u većini slučajeva postojala kao čista kultura, već je po pravilu zauzimala samo manji dio površine pojedine čestice, tj. dolazila je u ulozu međukulture, ali tako redovito i stalno da se uopće nije javljala potreba da se to posebno spomene ili utvrdi.

U takvoj situaciji njeno ukupno sudjelovanje može se odrediti samo približno brojem onih površina koje su na račun masline otpale iz zemljišnih kategorija: vinograda, oranica i ledina, a koje iznose ukupno oko 44,5 gonjaja, odnosno oko 29,5% od ukupne poljoprivredne površine posjeda.

g) *Bišće*. Bišće se kao poljoprivredna kategorija spominje samo jedanput, i to među zemljištima sela Lumbarde, sa slijedećom stilizacijom: »Suto mala glavica mezo gognal de bische confina . . .« (»pod malom glavicom pola gonjaja bišća graniči . . .«).

Kakva je to kategorija zemljišta, odnosno da li se naziv »bišće« odnosi na neku vrstu zemljišta ili na neku poljoprivrednu kulturu i na koju, nisam imao prilike bilo gdje i kako o tome čuti.

h) *Tribidrago*. Naziv »tribidrago« se kao naziv za poljoprivrednu kategoriju spominje također samo jedanput, i to u selu Lombardi, sa sli-

jedećom stilizacijom: »Suto la casa de pomenichi gognal uno e mezo de tribidrago confina . . .« (»Pod kućom Pomenića jedan gonjaj i po tribidraga graniči . . .«).

I u ovom slučaju nije poznato što ta kategorija zemljišta predstavlja, tj. da li vrstu zemljišta ili poljoprivrednu kulturu i koju.

Po nazivu moglo bi se zaključiti da je to bila površina pod ugarom, jer »trijebiti — tribiti« znači i uzimati nešto, konkretno ostatke ranije kulture.

i) *Krčevina*. Ovaj je pojam u inventaru označen talijanskom riječi »pastino«. Susreće se tri puta u popisu zemljišta sela Lumbarde i jedanput u popisu zemljišta sela Smokvice, npr.: »In podstrana gognali duj de pastino confina . . .« (»U Podstrani dva gonjaja krčevine graniče . . .«). Talijansku riječ »pastino« preveo sam s našom riječi »krčevina«. Nisam, međutim, siguran da li je prevod tog pojma pravilan ili ne. Iz smisla inventara ne može se naime utvrditi da li se radi o agrotehničkoj mjeri tzv. »žeganja« (odgovara nazivu »trap — trapiti« u Korčuli), tj. povremene duboke ručne obrade tla, ili je u pitanju krčenje novih površina na račun šumskog ili drugog za poljoprivredno iskorištavanje neupotrijebljenog zemljišta.

j) *Šume*. Šume kao posebna kategorija zemljišta nisu nigdje spomene. U nekim slučajevima (Prapatna, Blato) mogu se naći pod izrazom »cum la muntagna . . .« ili »lo monte cum le sue pertinentie . . .« i sl.

U svakom slučaju šume se, i to u znatnim površinama, kriju u popisu »terena«, koji u stvari nisu ništa drugo nego šumska zemljišta, ili u najboljem slučaju zapuštena poljoprivredna zemljišta.

Iz naprijed postavljenih, odnosno korigiranih vrijednosti pojedinih poljoprivrednih kategorija zemljišta izlazi da su one u posjedu zastupljene kako slijedi, i to:

a) <i>Vinogradi</i>	s oko 37.5 ⁰ /o,	odnosno oko	5.25 ha
b) <i>Voćnjaci</i>	„ „ 6.5 ⁰ /o,	„ „	0.91 „
c) <i>Oranice</i>	„ „ 12.5 ⁰ /o,	„ „	1.75 „
d) <i>Ledine</i>	„ „ 9.5 ⁰ /o,	„ „	1.33 „
e) <i>Vrtovi</i>	„ „ ?	„ „	„
f) <i>Maslinici</i>	„ „ 29.5 ⁰ /o,	„ „	4.13 „
g) <i>Bišće</i>	„ „ 0.5 ⁰ /o,	„ „	0.07 „
h) <i>Tribidrago</i>	„ „ 1. ⁰ /o,	„ „	0.14 „
i) <i>Krčevine</i>	„ „ 3. ⁰ /o,	„ „	0.42 „

Svega 100 % 14 ha

Kako se iz ovog pregleda vidi, dominiraju vinogradi, zatim slijede maslinici, a potom površine za žitarice, a voćnjaci i vrtovi zastupljeni su u neznatnoj mjeri. Sve se to u potpunosti slaže s poznatim osnovnim postavkama o stanju poljoprivredne proizvodnje otočne Dalmacije za vrijeme mletačkog perioda vladavine.

Poljoprivredni proizvodi — vrste i prinosi

a) *Vinogradi*. Iz popisa inventara posjeda Žilkovića ne može se ništa zaključiti o sortama vinove loze ili o vrsti proizvedenog vina.

Ukupni prinos zastupljenih vinograda dobit ćemo na bazi obračuna od oko 0,65 kg grožđa po jednoj lozi pomnoženo s oko 850 loza posađenih na 1000 m² zemljišta s randmanom od oko 65% vina od dobivene količine grožđa. Te su norme bile uobičajene u obračunu prinosa starih vinograda. Ako se tako obračuna, ovaj posjed trebalo je da prosječno daje prinos od oko 190 hl vina, bez nusproizvoda (rakija i dr.).

b) *Voćnjaci*. Nešto više, iako ne mnogo, iz popisa se znade o vrstama voćaka.

Tako popis spominje da su na jednom zemljištu u Lumbardi bili posađeni šipci i šljive, da su na drugom bile kruške, a za treće ništa ne navodi. Za voćnjak u Zagracu kaže da su to bile smokve i oskoruše, u Korčuli bajami i šipci, u Čari bajami, a u Blatu rogači.

Kod nabiranja voćnog asortimana pada u oči spominjanje šljive i kruške, koje danas kao voćke na Korčuli praktično nisu zastupljene, dok se uopće ne spominju jabuke, breskve i agrumi, što svakako još ne znači da ih u voćnom asortimanu posjeda nije bilo.

Kako se samo u nekoliko slučajeva spominju površine pod voćem, a zastupljenost se pojedinih voćaka brojno ili površinski ne može izvesti, to se i ne može izračunati prihod od voćnjaka.

Ali svakako treba pretpostaviti da ti prinosi nisu predstavljali veće količine i da je upotreba prinosa od voća bila svedena na zadovoljenje domaćinstva i potrebe samog posjeda.

c) i d) *Oranice i ledine*. Iz popisa se također bilo direktno ili indirektno ne može zaključiti koje su žitarice ili sočivice bile sijane.

Ako bi se, međutim, pretpostavilo da su sve raspoložive površine oranica i ledina u ukupnoj površini od oko 3 ha upotrebljavane za sjetvu (što nije vjerojatno), onda bi se radi orijentacije mogućnosti poljoprivredne proizvodnje tih površina moglo navesti da bi zasijane pšenicom dale prinos od oko 36 q pšenice (računato na 1 ha urod od oko 12 q pšenice).

e) *Vrtovi*. O vrtovima se ne može ništa kazati, jer nije ništa poznato za kakvu su proizvodnju služili i kakvu su površinu imali.

U svakom slučaju prinosi i s tih površina nisu bili veliki i ograničeni su sigurno bili samo za potrebe domaćinstva i posjeda.

f) *Maslinici*. Kako je napred navedeno, maslinici su u popisu samo jedanput spomenuti kao posebna zemljišna kategorija, dok su stvarne površine utvrđene na oko 4, 13 ha.

Ako se pretpostavi da jedan ha normalno zasađenog maslinika ima oko 200 stabala i da u uvjetima otočnog maslinarstva jedno stablo daje prosječno oko 10 kg maslina, koje se u primitivnom uljarstvu iskorištavaju s randmanom od oko 14% ulja, onda je ukupan urod maslina s ovog posjeda davao oko 1150 l ulja.

Prinose poljoprivrednih kategorija bišće, tribidrago i krčevina nije moguće izračunati, jer, kako je ranije kazano, nije ni poznato što su one uistinu predstavljale.

Na taj se način svode poljoprivredni prinosi imanja na tri osnovna proizvoda koji su davali tržišne viškove, i to:

vino s prinosom od oko 190 hl,
žitarice i sočivice s maksimalnim prinosom od oko 36 q i
ulje s prinosom od oko 1150 l.

Poljoprivredne zgrade. U inventaru nekretnina posjeda Ljudevita Žilkovića zgrade koje su mogle služiti potrebama ovog posjeda spominju se u Lombardi, Čari i Blatu i, konačno, izvan poljoprivrednih proizvodnih rajona u Zavalatici i gradu Korčuli.

Zgradu u Lombardi opisuje kako slijedi: kuća s cisternom, perivojem (*czardino*) i vrtovima u drveću (*arborado*) u blizini morske obale u predjelu Tatinje (sadanje pristanište sela). Ni traga kakvim stajama, konobama, skladištima ili bilo kakvim drugim gospodarskim zgradama.

Vidi se u ovom slučaju posebna profinjenost ukusa: perivoj s vrtovima u drveću u blizini morske obale za potrebe odmora i rekreacije. Sve je to locirano u najpitomijem kraju otoka, u mjestu gdje je koncentrirana gotovo četvrtina poljoprivrednog posjeda, a u neposrednoj blizini samog grada.

Zgrade u Čari opisuje na slijedeći način: kućište u predjelu Supetar s nešto vrta i dvorištem; zidana kuća u samom selu Čari, pokrivena crijepom i kućište s dvorištem i vrtom.

Ni ovdje, dakle, ni traga kakvim stajama, konobama, skladištima, odnosno bilo kakvim gospodarskim zgradama, već obična, sigurno manja kuća (ne spominje ni da bi imala cisternu). Tek toliko da se povremeno stanuje u selu smještenom daleko od grada i morske obale, pri svršavanju poslova na imanju.

O zgradama u Blatu navodi slijedeće: dvije kuće s vrtovima, nova kuća, stara kuća s dvorištem (koja se iznajmljuje) i vrtovima i kućište.

I ovdje se ponavlja isto stanje kao i u Čari; s razlikom što kuća ima toliko da se mogu čak i iznajmljivati.

U Zavalatici, tj. luci sela Čare na južnoj obali otoka Korčule stanje je povoljnije. Tu posjeduje kuću sa sularom (što znači da zgrada nije prizemna), pokrivenu crijepom, smještenu uz morskou obalu, s još jednim kućištem. Poklanja se, dakle pažnja zgradi, koja se nalazi u mjestu — luci iz koje se otpremaju poljoprivredni proizvodi, jednog svakako važnog dijela poljoprivrednog posjeda (poljoprivredna vrijedna zemljišta sela Čare, Smokvice i Prapatne).

U gradu Korčuli prepozit Žilković posjeduje nekoliko kuća. Gotovo svaka ima konobu, dvije njih cisterne, česti su i magacini. Iz ovoga treba zaključiti da su osim za stanovanje bile udešene i za primanje bilo koje vrste poljoprivrednih proizvoda s posjeda, koji su se koncentrirali u gradu Korčuli kao ekonomskom, trgovačkom i prometnom centru otoka.

U Žrnovu i Pupnatu, gdje Žilković nije posjedovao nikakvo poljoprivredno zemljište, već samo terene, nema nikakvih zgrada, pa ni onih

za stanovanje. Ne posjeduje isto tako nikakve zgrade ni u selu Smokvici, vjerojatno zbog blizine sela Čare, gdje su takve zgrade postojale.

Poljoprivredni posjed — osnivanje i upravljanje. Poljoprivredni posjed prepozita Žilkovića nastao je sigurno nasljeđem, ali se s druge strane često u inventaru spominju novostečene površine raznim neposrednim kupovinama.

Jedna od ekonomskih karakteristika XVI stoljeća jest devalvacija vrijednosti novca kao posljedica priliva znatnih količina novca (zlata i srebra) iz novootkrivenih zemalja Amerike.

Trebalo bi pretpostaviti da se ta devalvacija i u Dalmaciji osjetila i da su kupovine zemljišta koje se napred spominju rezultat težnje za ulaganjem novca u zemlju. Zemlja doduše nije nikad nosila velike profite, ali je, međutim, bila uvijek cijenjena kao najbolji način ulaganja novca, odnosno kao najsigurnije posjedovanje.

Upravljanje zemljišnim posjedom zahtijevalo je od vlasnika, aristokratske ili građanske klase koja je živjela u gradu Korčuli, da ili detašira nekog svog člana na selo ili da zemlju dade u zakup.

Koliko je poznato, prva kombinacija manje je prakticirana, ali je za Korčulu karakteristično da se mnogi od ovako detaširanih članova obitelji nisu više vraćali u grad, nego su na selu definitivno ostali i s vremenom se poseljačili.

Slučaj pak davanja zemlje u zakup stvorio je s vremenom u Dalmaciji posebne pravne odnose, poznate pod imenom kolonatskih odnosa, koji su od posjednika zemlje zahtijevali samo privremeni nadzor, najčešće za vrijeme sazrijevanja plodova.

Karakteristike jednog poljoprivrednog imanja sadržane su: određenom površinom, usklađenim odnosom poljoprivrednih kategorija, što većom koncentriranošću posjeda radi što lakšeg obrađivanja, nadziranja i upravljanja, kao i upravljanje tim posjedom iz jednog centra, po ustaljenom planu i postavljenim principima obrade.

Iz inventara posjeda vidi se:

a) da je zemljišni posjed bio lociran u svim selima i mjestima otoka Korčule i da je bio rascjepkan na veliki broj parcela, što je svakako onemogućilo obradu zemljišta u režiji samog vlasnika zbog nemogućnosti efikasnog disponiranja, snabdijevanja, obrade, nadzora i prikupljanja plodova.

b) prednju tvrdnju potvrđuje i okolnost da nijedna zgrada u nijednom selu nije ni bila osposobljena, odnosno da nije ni postojala za potrebe čuvanja stoke, obrade zemljišta te obrade i uskladištavanja plodova, nego su to bile redovito male kućice za povremeno i prolazno stanovanje, što sve skupa upućuje na zaključak da je ovaj posjed davan u zakup, odnosno da je obrada i proizvodnja na njemu postojala u obliku spomenutih kolonatskih odnosa.

Izlazi dakle na osnovu naprijed kazanog da ovaj zemljišni posjed nije ni bio poljoprivredno imanje u pravom smislu riječi, jer su mu nedostajale osobine jednog imanja izražene u koncentriranošću posjeda, kvalitetu i

kvantitetu gospodarskih zgrada i mogućnosti nadziranja i upravljanja. To je bio u pravom smislu riječi zemljišni posjed, tj. skupina zemljišnih čestica, obrađivanih od većeg broja zakupaca — kolona različito intenzivno i bez jedinstvenog plana; zapravo, dijelovi ovog posjeda sačinjavali su dio poljoprivrednog imanja onih zemljoradnika koji su te čestice uzimali u zakup — kolonatski odnos.

Kakve su u XVI vijeku bile karakteristike tog odnosa i koristi za vlasnika, nije poznato.

Usprkos takvom stanju, koje u osnovi rezultira smanjivanjem mogućnosti neposrednog uticanja vlasnika zemljišta na kvalitet i kvantitet proizvodnje uopće, ne može se mimoići činjenica da u popisu — inventaru biblioteke Ljudevita Žilkovića postoji najvažnija poljoprivredna literatura onog vremena, tj. latinskih i srednjovjekovnih poljoprivrednih pisaca, kao što su:

- a) *De agricultura* — *Marcus Porcius Cato*
- b) *De re rustica* — *Marcus Terentius Varro*
- c) *De re rustica* — *Columela Lucius Iunius Moderatus*
- d) *De vegetalibus et plantis* — *Albertus Magnus*

e) Nepoznato koje djelo o poljoprivredi od *Paludanus Petrus*

Ta okolnost, međutim, nije slučajna. Žilković je živio u drugoj polovini XV i prvoj polovini XVI stoljeća, dakle u vremenu humanizma, i kao obrazovani humanist morao se upoznati s postavkama obnove poljoprivrede na temelju latinskih dostignuća.

Da li je i koliko, na bazi tih humanističkih izučavanja poljoprivrede, pokušao uticati na poljoprivrednu proizvodnju otoka Korčule tog vremena, nije poznato.

Notirati, međutim, treba da se u čitavoj Italiji (i drugdje) kao rezultat te obnove poljoprivrede na osnovu humanističkog proučavanja vrše razna poljoprivredna ulaganja, koja nalaze svoj udio i u gradnji čitavog niza većih i manjih dvoraca na selu.

Ljudevit Žilković svoju zgradu u predjelu Tatinje sela Lumbarde opisuje kao kuću s cisternom, perivojem i vrtovima u drveću, sve okruženo vinogradom, a opasano ogradom u blizini morske obale, što u potpunosti odgovara pojmu malog dvorca — vile.

Po svemu bi, dakle, trebalo zaključiti da je ta vila bila samo kopija onog stanja koje je u Italiji (i Evropi) nastalo kao posljedica humanističke obnove poljoprivrede, a koje je Žilković dobro poznao, budući da je čitav niz godina živio u raznim krajevima Italije.

Zusammenfassung

EIN LANDWIRTSCHAFTLICHER BESITZ AUF DER INSEL KORČULA IM XVI. JAHRHUNDERT

Der landwirtschaftliche Besitz des Propstes Ljudevit Žilković in Korčula ist, wie aus dem Immobilieninventar aus dem Jahre 1546 hervorgeht, im Laufe der zweiten Hälfte des XV. und der ersten Hälfte des XVI. Jhdts entstanden und ist als Folge einer bestimmten ökonomischen und politischen Gesellschaftsstruktur jener Zeit sowie auch der wirtschaftlich standesmäßigen Tätigkeit dieses Prälaten anzusehen.

Die Gebäude dieses Besitzes befanden sich in der Stadt Korčula und in den Ortschaften Lumbarda, Čara, Zavalatica und Blato. Korčula ausgenommen weisen die Gebäude in Čara und Blato den Charakter provisorischer Wohnbauten auf, das Gebäude in Lumbarda den Charakter eines Landhauses und jenes in Zavalatica eines Zentrums für den Versand der landwirtschaftlichen Produkte. Ein landwirtschaftliches Gebäude im wahren Sinn des Wortes bestand überhaupt nicht.

Auf diesen landwirtschaftlichen Grundstücken sind alle Arten der Inselwirtschaft vertreten. Sie sind auf der ganzen Insel verstreut, in erster Linie aber dort, wo die Qualität des Bodens gut war und wo grössere Oberflächen bestanden (Lumbarda, Čara, Smokvica, Blato).

Bewaldeter Boden ist überall auf der Insel Korčula vorhanden.

Nach den aufgestellten, bzw. korrigierten Werten geht hervor, dass die einzelnen Grundkategorien wie folgt vertreten waren:

Weinberge	5.25 ha	bzw.	37.5%
Obstgärten	0.91 ha	„	6.5%
Äcker und Rasen	3.08 ha	„	22 %
Ölberge	4.13 ha	„	29.5%
das Übrige	cca 0.63 ha	„	4.5%
			100 %

Nach den hergebrachten Schätzungen der Beiträge der einzelnen Grundstückkategorien, wie sie bis vor den ersten Weltkrieg galten, konnten 190 hl Wein bei 36 q Getreide und bei 1100 l Öl erzeugt werden.

Im Verhältnis zum heutigen Stand, wo die Weinrebe dominiert, ist ein bedeutender Anteil des Getreides und des Öles bemerkbar und charakteristisch für die landwirtschaftliche Produktion auf den dalmatinischen Inseln jener Zeit. Politisch-ökonomische Verhältnisse verwiesen die Landwirtschaft der dalmatinischen Inseln in erster Linie zur Deckung der fundamentalen Bedürfnisse der Bevölkerung.

Die Zerstreuung des landwirtschaftlichen Besitzes und der Mangel an irgend welchen landwirtschaftlichen Gebäuden führen uns zu dem Beschluss, dass der Besitz nicht in eigener Regie bearbeitet wurde, sondern in Pacht gegeben wurde (Kolonatsverhältnisse).

Gewisse Umstände, z. B. das Landhaus in Lumbarda, sowie die umfangreiche landwirtschaftliche humanistische Literatur, die im Verzeichnis der Žilković schen Bibliothek registriert worden ist, weisen darauf hin, dass das Investieren in die Landwirtschaft und die Erneuerung der landwirtschaftlichen Agrotechnik auf Grund humanistischer Untersuchungen Žilković nicht unbekannt waren.